

بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به دوره‌های برخط آزاد انبوه
(موک‌ها) با روش تحلیل مضمون

The Viewpoints of Professors and Specialists in Educational
Sciences towards Massive Open Online Courses (MOOCs)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۴/۷، تاریخ ارزیابی: ۱۴۰۱/۴/۲۸، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۵/۱۰

 [20.1001.1.25382241.1401.13.25.4.5](https://doi.org/10.25382/241.1401.13.25.4.5)

F.Tari, Dr.N.Tari, Dr.M.Javadi Pour

Abstract: The purpose of this study is to investigate and understand the viewpoints of professors and specialists in educational sciences towards massive open online courses (MOOCs). Thus, a qualitative approach and thematic analysis method was adopted. The statistical society of this research includes the professors and specialists in the field of educational sciences who participated in at least two MOOCs, out of which 9 people were selected by purposeful sampling. Then, the researcher attempted to collect data through semi-structured interviews to reach theoretical saturation. Interviews were analyzed using the method of Brown and Clark (2006). Finally, three themes, 11 main themes and 36 sub-themes were identified. According to the research findings, feelings and attitudes before and after participating in the MOOCs included the main themes such as the first doubt and the final satisfaction. MOOC capabilities were also identified in terms of objectives, content, teaching methods and evaluation. Also, the challenges of using MOOC in Iran have included technical, educational, cultural, economic and moral issues. In the end, reevaluation and provision of appropriate mechanisms to mitigate the effects of potential threats and promote positive situations is emphasized and a few applicable recommendations have been provided.

Keywords: MOOCs, attitudes, capabilities, challenges, thematic analysis.

فرزانه تار^۱، دکتر نصیبه تار^۲، دکتر محمد جوادی پور^{۳*}

چکیده: هدف پژوهش حاضر بررسی و ادراک دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به دوره‌های برخط آزاد انبوه (موک‌ها) است. متناسب با این هدف، طرح پژوهش کیفی و روش آن تحلیل مضمون است. جامعه آماری این پژوهش، اساتید و متخصصان رشته علوم تربیتی است که حداقل در دو دوره موک شرکت کردند و تعداد ۹ نفر از آنان، با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته نسبت به جمع‌آوری اطلاعات تا دستیابی به اشباع نظری اقدام شد. مصاحبه‌ها با استفاده از شیوه براون و کلارک (۲۰۰۶) تحلیل شدند. در مجموع، سه موضوع، ۱۱ تم اصلی و ۳۶ تم فرعی بدست آمد. بر اساس یافته‌های پژوهش، احساسات و نگرش‌ها قبل و پس از شرکت در موک‌ها شامل تم‌های اصلی چون تردید نخستین و خرسندی و اطمینان بوده است. قابلیت‌های موک نیز در بخش اهداف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی شناسایی شد. همچنین چالش‌های بکارگیری موک‌ها در ایران شامل مواردی چون فنی، آموزشی، فرهنگی، اقتصادی و اخلاقی بوده است. در پایان، بر لزوم بازاندیشی و تمهید سازوکارهایی مناسب برای ارتقای شرایط مثبت و کاهش اثرات چالش‌های احتمالی تأکید و به برخی پیشنهادها کاربردی اشاره شده است.

کلمات کلیدی: موک‌ها، نگرش‌ها، قابلیت‌ها، چالش‌ها، تحلیل مضمون.

^۱ دانشجوی دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

ایران: tari.farzane@ut.ac.ir

^۲ دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران:

nasibe.tari@yahoo.com

^۳ دانشیار رشته برنامه‌ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده

مستول): javadipour@ut.ac.ir

مقدمه

توسعه فناوری اطلاعات منجر به تغییرات زیادی در زمینه‌های مختلف من جمله آموزش شده است. تحت تاثیر همین شرایط، آموزش و فناوری در هم ادغام شده‌اند و یادگیری الکترونیکی به عنوان یک وسیله قدرتمند آموزش و یادگیری ظهور کرده است (الفریحات، شادی و سینکلر؛ ۲۰۲۰) و به عنوان یک پارادایم جدید در میان آموزش‌های مدرن پدیدار شد (سان و همکاران؛ ۲۰۰۸). آموزش الکترونیکی تلاشی برای تکمیل برنامه آموزشی در سیستم‌های آموزش سنتی است که در آن از امکانات بالقوه و گسترده اینترنت استفاده می‌شود. هدف این برنامه، فراهم نمودن اطلاعات برابر برای تمام فراگیران، صرف‌نظر از موقعیت جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی آن‌هاست (فنگ، چنگ، وانگ و ژو؛ ۲۰۲۰). یکی از نمونه‌های نسل نو یادگیری الکترونیکی که در دهه اخیر پدید آمده و گسترش یافته است، دروس برخط باز انبوه (موک‌ها) هستند (ضرغامی، ۱۳۹۶)، به عبارت دیگر موک‌ها تازه‌ترین فصل در تاریخچه طولانی توسعه آموزش از راه دور و یادگیری الکترونیکی هستند و موجب فعال‌سازی و پیدایش روش‌های یاددهی و یادگیری جدیدی شده‌اند (درتاج و زارعی‌زوارکی و علی‌آبادی، ۱۳۹۶) و به عنوان انقلابی نوین با فرصت‌های غنی به ویژه برای دانشجویان دانشگاه ظاهر شده است (ال‌عمرانی، المرزوقی و خالدی؛ ۲۰۱۷).

دوره آزاد انبوه برخط دوره آنلاینی است که از طریق وب به طور آزاد به شرکت‌کنندگانی نامحدود ارائه می‌شود. این دوره‌ها معمولاً مشابه دوره‌های دانشگاهی هستند. اغلب آن‌ها زمان شروع و پایان مشخصی دارند. موک‌ها علاوه بر محتوای رایج درسی نظیر ویدئوها، متون و مجموعه مسایل، فضای تعاملی به وجود می‌آورند که دانش‌آموزان، استادان و دستیار آموزشی در آن شرکت کنند. این دوره‌ها توانستند گروه‌های مختلفی از مردم را از بسیاری از کشورهای جهان به خود جذب کنند. دوره‌های با کیفیتی که به وسیله‌ی اساتید بسیاری از دانشگاه‌های مطرح دنیا تدریس می‌شود، گام مهمی را برای استفاده از فرصت‌های برابر آموزشی برداشته است. تنها پیش‌نیاز شرکت در بسیاری از این دوره‌ها تنها یک دستگاه کامپیوتر و یک خط اینترنت است (لویین؛ ۲۰۱۳). موک از این لحاظ «باز» است که شرکت‌کنندگان برای گذراندن واحدهای موک لازم نیست شهریه‌ای پرداخت کنند. این نوع واحد درسی برای تعداد «بسیار وسیعی» از فراگیران طراحی شده است و «بر خط» است به گونه‌ای که فراگیران می‌توانند به

¹ Al-Fraihat, Joy & Sinclair

² Sun et al.

³ Feng, Cheng, Wang & Xu

⁴ El Emrani, El Merzouqi & Khaldi

⁵ Lewin

بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به...

مواد آموزشی، ابزارهای بحث گروهی و نیز ارزشیابی از طریق اینترنت دسترسی داشته باشند (آنسا، ایزه، تک و سروشیان، ۲۰۲۰). در واقع فناوری موبک به صورت بالقوه می‌تواند، بستر مفیدی برای آموزش و یادگیری درون خطی با تعداد بسیار زیادی از فراگیران و با هزینه‌های پایین فراهم آورد (یوسفی‌نوجو کامبری و محمودی، ۱۳۹۹) و در کنار ارائه مطالب درسی سنتی مانند فیلم‌ها، مواد خواندنی و مجموعه مسائل، انجمن‌های تعاملی را جهت کمک به خلق جامعه از دانشجویان، اساتید و دستیاران تدریس فراهم می‌سازد (سیمون، ۲۰۱۸).

به‌طور کلی می‌توان گفت اگرچه بسترهای نرم‌افزاری موبک‌ها هنوز در مراحل ابتدایی هستند، اما این دوره‌ها مکملی مؤثر برای کلاس‌های سنتی هستند و یک مدل آموزشی ترکیبی محسوب می‌شوند (کندریک و گاشوروف، ۲۰۱۳). با وجود این که احتمال نمی‌رود این ابتکارات به‌صورت کامل جایگزین کلاس‌های سنتی شوند، لیکن این دوره‌ها نقش بسیار مهمی در فرصت‌های یادگیری قابل دسترس و مقرون به‌صرفه ایفا می‌کنند و به نسبت شیوه‌های سنتی دارای جذابیت‌های بسیار بیشتری می‌تواند باشد (پری، ۲۰۱۳). در همین راستا باید افزود، هر فرصتی که مبتنی بر نوآوری و خلاقیت باشد متحمل تهدیدها و چالش‌هایی است؛ امکان انحراف دانشجویان از موضوع اصلی، عدم ساختار مشخص، ارتباط محدود با گروه‌های سنی مختلف، عدم دریافت پاسخ از دانشجویان در مباحثات آنلاین، احساسی از صحبت یا برقراری ارتباط با خلأ به دلیل عدم پاسخ‌دهی بلافاصله دانشجویان، تقاضاهای سنگین مالی و زمانی و مشکلات ارزیابی دانشجویان (جعفری، فتحی‌واجارگاه، عارفی و رضایی‌زاده، ۱۳۹۷) از جمله این موارد است. بنابراین موبک‌ها علاوه بر اینکه فرصت‌هایی برای آموزش بهتر فراهم می‌کنند و مهارت‌های فراگیران را به‌صورت چندگانه تقویت می‌کنند، توأمأً چالش‌ها و ضعف‌هایی نیز برای آموزش به همراه دارند که باید با نگاهی جامع و واقع‌بینانه اداره شوند.

در ارتباط با تحقیق حاضر، مطالعات ارزشمندی توسط پژوهشگران داخلی و خارجی انجام شد که در ادامه نتایج یافته‌های برخی از این پژوهش‌ها به اختصار در جدول شماره ۱ آمده است.

---

¹ Ansah, Ezeh, Teck, & Sorooshian

² Kendrick & Gashurov

³ Parry

جدول ۱. نمونه‌های از پیشینه پژوهشی مربوط به تحقیق حاضر

ردیف	عنوان	محقق - سال	روش	نتایج
۱	بررسی آمادگی فراگیران جهت شرکت در دوره‌های برخط آزاد انبوه	اشرفی و حیدرنژاد (۱۴۰۰)	کیفی- پدیدارشناسی	نتایج نشان داد آمادگی فراگیران جهت شرکت در دوره‌های موك شامل پنج بعدشایستگی‌های فنی، اجتماعی، یادگیری، فردی و نگرشی و فرهنگی است.
۲	انگیزه مربیان موك و توسعه شغلی	دو، تانگ، بونک و ژو (۲۰۲۰)	آمیخته (کیفی- کمی)	انگیزه مربیان برای آموزش موك: علاقه به یک فناوری جدید یادگیری، میل به ارائه خدمت به جامعه و مردم، به اشتراک گذاشتن دانش تخصصی با دیگران و رشد و تکامل شخصی است. مزایای موردانتظار آموزش موك، ارتقای شهرت حرفه‌ای و ارتقای مهارت‌های تدریس و چالش‌ها و موانع تدریس موك را عدم تعامل و زمان‌بر بودن تولید محتوا و عدم آموزش مدرسان جهت تدریس در فضای مجازی دانسته‌اند.
۳	چالش‌های آموزش و یادگیری با استفاده از موك	ذولکفلی، حمزه و باشا (۲۰۲۰)	توصیفی- پیمایشی	چالش‌ها مواردی نظیر ضعف پوشش شبکه اینترنت، عدم درک استفاده درست از موك، تجهیزات ناقص در استفاده از موك، عدم تعهد کامل فراگیران به دوره موك، فقدان انگیزه برای پیوستن به دوره‌های موك، مشکلات مربوط به محتوای دوره‌های موك، عدم ارائه همه دوره‌های علمی در موك و عدم تخصیص امتیازات استاندارد در موك بدست آمد.
۴	شناسایی عوامل کلیدی موفقیت دوره‌های موك: سنتز پژوهی براساس مدل روبرتس	غلام‌پور، رستمی‌نژاد و پورشافعی (۱۳۹۸)	کیفی- سنتز پژوهی	برای ایجاد دوره‌های اثرگذار موك باید زمینه تعاملات و مشارکت فراگیران را مهیا ساخت، سیستم‌های مدیریت مناسب را طراحی؛ به استانداردهای موجود توجه و زمینه نگرش مثبت به این‌گونه آموزش‌ها را در بین مؤسسات آموزشی و آحاد جامعه فراهم آورند.
۵	تبیین راهبردهای مواجهه با "موك‌ها" در برنامه درسی آموزش عالی	جعفری و همکاران (۱۳۹۷)	کیفی- داده بنیاد	مهم‌ترین راهبردهای دربرگیرنده برنامه‌ریزی درسی کارآمد موك‌ها، افزایش ارتباطات بین‌المللی در آموزش عالی، بستر سازی اجتماعی و فرهنگی جهت بهره‌گیری از موك‌ها، داشتن برنامه‌ریزی راهبردی در زمینه موك‌ها در عرصه آموزش عالی و اتخاذ تدابیر مدیریتی صحیح در راستای استفاده بهینه از موك‌ها است.

¹ Doo, Tang, Bonk, & Zhu

² Zulkifli, Hamzah & Bashah

ردیف	عنوان	محقق - سال	روش	نتایج
۶	عوامل مؤثر بر پذیرش MOOC ها در جهان عرب: بررسی درک فراگیران در مورد محرکها و موانع MOOCs	عبدالمکسود (۲۰۱۹)	توصیفی-پیمایشی	انگیزه‌ها: یادگیری مطالب جدید، جالب و جذاب بودن و نیاز به دریافت گواهینامه. مزایای آن: ارزشمندی محتوای موک، انعطاف‌پذیری ساختار و فعالیت‌های یادگیری موک، حمایت از یادگیری و توسعه توانایی فنی. موانع: مشکلات دسترسی به مطالب موک به دلیل اتصال غیر قابل اعتماد به اینترنت، نداشتن زمان کافی برای انجام تمام وظایف و تکالیف مورد نیاز، نداشتن مهارت استفاده از ابزارهای مختلف در موک و نبود مربی برای کمک به آن‌ها.

با توجه به پژوهش‌های انجام شده که به اختصار در جدول فوق به آن‌ها اشاره شد، ملاحظه می‌شود که بخشی از این مطالعات، به بررسی دلایل و انگیزه‌های حضور شرکت‌کنندگان در این دوره‌ها پرداختند و مهم‌ترین انگیزه شرکت در این دوره‌ها را مربوط به انگیزه‌های درونی و ذاتی دانسته‌اند. بخش دیگری از این پژوهش‌ها، مزایا و فرصت‌های کاربرد موک در آموزش عالی را ذکر نمودند. در ادامه دسته‌بندی پژوهش‌های انجام شده در زمینه موک‌ها، به موانع و چالش‌های موک اشاره شد که در مطالعات اخیر نیز بیشتر به آن توجه شده است. راهکارهای موثر جهت برگزاری موفق موک‌ها از دیگر یافته‌های اخذ شده در پیشینه پژوهشی مربوط به این دوره‌ها بوده که نسبت به سایر جنبه‌ها کمتر به آن پرداخته شد.

با نگاهی دقیق‌تر به یافته‌های پژوهشی در حوزه موک‌ها، که تعداد محدودی از آن در جدول ۱ آورده شد، می‌توان دریافت که یک خلاء عمده در بررسی پیشینه اکثر این مطالعات وجود دارد. آن‌چه به‌عنوان شکاف ادبیات نظری در این زمینه مطرح است، عدم پرداختن به دیدگاه‌ها و ادراک اساتید و متخصصانی است که نه به‌عنوان مدرس بلکه در مقام یک فراگیر در دوره‌های موک شرکت نموده‌اند. خلاء پژوهشی ناشی از عدم دریافت نظرات کارشناسانه و تخصصی در مورد کیفیت آموزش و یادگیری دوره‌های موک، موجب آن خواهد شد که ظرفیت‌ها و اقتضائات خاص این دوره‌ها، به درستی و آن‌گونه که شایسته آن است، ارائه و اشاعه نیافته و ناآگاهی در این زمینه موجب عدم استفاده حداکثری جامعه علمی از این پستوانه نوین آموزشی و عدم اقبال نسبت به آن شود. هم‌چنین با توجه به ضرورت سازگار شدن دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی با شیوه‌های مختلف یادگیری و طرح‌های آموزشی آنلاین و جدید، امید است آگاهی از نوع نگاه و برداشت اساتید و متخصصان پژوهش حاضر، به سهم خود بتواند نگرش و نگاه محدود نسبت به این نوآوری آموزشی را اصلاح نماید و این امکان را فراهم آورد تا با مدیریت صحیح این چالش‌ها و نیز اتخاذ راهبردهای مناسب در جهت استفاده بهینه از فرصت‌ها، از ظرفیت موک‌ها

^۱ Abdel-Maksoud

در برنامه درسی بهره لازم را گرفت و سبب تغییرات مثبت در برنامه درسی آموزش عالی شد و با در نظر گرفتن زوایای مختلف برگزاری این دوره‌ها، به امکان‌سنجی اجرای موک‌ها در آموزش عالی ایران کمک نمود. بر همین اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر این است تا بدون هرگونه سوگیری، با بکارگیری روش کیفی که امکان تعمق در ماهیت و اهمیت پدید مورد مطالعه را فراهم می‌کند، به کشف نحوه‌ی درک و بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی پرداخته و به این سوال اصلی پاسخ دهد که مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر چه دیدگاهی را نسبت به دوره‌های برخط آزاد انبوه داشته و چگونه آن را تجربه کرده‌اند؟

روش پژوهش

در تحقیق حاضر از رویکرد کیفی تحلیل مضمون به شیوه براون و کلارک^۱ (۲۰۰۶) برای پاسخ به سوالات اصلی پژوهش استفاده شده است. این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند و اساسا روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است (خنیفر و مسلمی، ۱۳۹۷). جهت انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری هدفمند ملاک‌محور استفاده شد. تلاش بر این بوده است تا با سوژه‌هایی مصاحبه گردد که در کنار دانش و درک مفهوم پدیده مورد پژوهش و انجام فعالیت در حوزه آموزش‌های الکترونیکی، تجربه شرکت در دوره‌های موک را نیز داشته‌اند. لذا مشارکت‌کنندگان شامل آن دسته از اساتید و متخصصانی علوم تربیتی بودند که از سویی دست‌کم ۲ دوره موک را گذرانده و نسب به فرصت‌ها و چالش‌های آن آگاهی لازم را داشته‌اند و از سویی دیگر می‌توانند نظرات کارشناسانه خود را با توجه به فعالیت در امر تدریس و یادگیری ارائه دهند. مشخصات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. مشخصات شرکت‌کنندگان در پژوهش

کد ^۲	جنسیت	مرتبۀ علمی	رشته تحصیلی	محل خدمت	سن	تعداد دوره ^۳
۱	زن	دکترا	مدیریت آموزشی	دانشگاه شهید بهشتی	۳۴	۳
۲	مرد	دکترا	مطالعات برنامه درسی	پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش	۳۹	۴
۳	مرد	دانشیار	فلسفۀ تعلیم و تربیت	دانشگاه خوارزمی	۴۴	۵
۴	زن	دکترا	فلسفۀ تعلیم و تربیت	دانشگاه خوارزمی	۳۷	۲
۵	مرد	استادیار	مطالعات برنامه درسی	دانشگاه تهران	۴۵	۴

^۱ Braun & Clark

^۲ کدها اشاره به شماره مصاحبه‌شونده موردنظر دارد.

^۳ این ستون به تعداد دوره‌های آموزشی موک اشاره دارد که صاحب‌نظر محترم در آن شرکت نموده است.

بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به...

کد ^۲	جنسیت	مرتبۀ علمی	رشته تحصیلی	محل خدمت	سن	تعداد دوره ^۳
۶	مرد	استادیار	یادگیری الکترونیک	دانشگاه شهید بهشتی	۴۱	۵
۷	زن	دانشجو دکترا	فناوری اطلاعات در آموزش عالی	دانشگاه شهید بهشتی	۳۱	۲
۸	مرد	دکترا	فناوری اطلاعات در آموزش عالی	دانشگاه شهید بهشتی	۳۳	۳
۹	زن	دانشجو دکترا	مطالعات برنامه درسی	دانشگاه تهران	۳۰	۲

به منظور جمع‌آوری داده‌های کیفی، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته انجام شد. بر این اساس، ابتدا از مدل STAR (موقعیت، وظیفه، عمل و نتیجه)^۱ برای سازماندهی به تفکرات محققان و تدوین سوالات مصاحبه استفاده گردید (چناری و همکاران، ۱۳۹۹). تعداد مشارکت‌کنندگان نیز با توجه به اشباع نظری تا زمانی ادامه یافت که دیدگاه جدیدتری توسط آنان مطرح نشد. پس از انجام هفت مصاحبه و دستیابی به اشباع نظری، مصاحبه‌ها ادامه یافت و با دو نفر دیگر نیز مصاحبه شد تا در مورد کفایت داده‌ها اطمینان حاصل شود. در مجموع تعداد ۹ مصاحبه انجام شد.

مصاحبه با پرسشی کلی درباره تجربه اساتید و متخصصان علوم تربیتی درباره دوره‌های موک آغاز شد. سپس سوالات اکتشافی برای دسترسی به داده‌های ژرف‌تر درباره تجربه زیسته اساتید از دوره‌های موک پرسیده شد. متوسط زمان مصاحبه‌ها بین ۳۰ تا ۴۵ دقیقه بوده و مصاحبه‌ها توسط یک دستگاه ضبط صوت، ضبط شده است. پس از اتمام مصاحبه‌ها، فایل صوتی مصاحبه‌ها، به صورت متن پیاده‌سازی شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها به شیوه بروان و کلارک (۲۰۰۶) شامل گام‌هایی چون تولید کدهای اولیه، گروه‌بندی کدهای مشابه، بررسی و پالایش تم‌های اصلی، شناسایی تم‌های فرعی و تجدید نظر و بازنگری تم‌های فرعی بوده است (رافلدر و همکاران، ۲۰۱۶). این فرایند به طور پیوسته از استخراج کدها تا نام‌گذاری آن‌ها تداوم می‌یابد. پس از آن کدها بر اساس تفاوت‌ها یا شباهت‌هایشان به داخل طبقات دسته‌بندی می‌شوند و در پایان به ازای هر مضمون، شواهدی از متن نقل قول می‌شود. در نهایت به منظور ارزیابی کیفیت پژوهش تحلیل مضمون طبق نظر کینگ و هارکس^۳ (۲۰۱۰) از روش بازبینی اعضا^۴ (دریافت بازخورد از سه نفر از پاسخ دهندگان) و بررسی همکار^۵ (دو تن از اساتید و دو تن از دانشجویان دکتری آشنا با موضوع و تحلیل مضمون به عنوان کدگذاران مستقل) استفاده شد.

¹ Situation, Task, Action, Result

² Raufelder et al.

³ King & Haroks

⁴ Member Checking

⁵ Peer debriefing

یافته‌های پژوهش

در این بخش جهت پاسخگویی به سوال اصلی پژوهش، پس از کشف و تعیین تم اصلی و فرعی پژوهش با توجه به مصاحبه‌های انجام شده، در نهایت سه موضوع (احساسات و نگرش‌ها، قابلیت‌ها و چالش‌ها)، ۱۱ تم اصلی و ۳۶ تم فرعی شناسایی شد که در ادامه شرح هر یک آورده شده است.

۱- بیان احساسات و نگرش‌ها

موضوع اصلی نخست پژوهش، احساسات و نگرش اساتید و متخصصان در ارتباط با دوره-های موک بوده است. براساس داده‌های حاصل از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، دو تم اصلی در این بخش نسبت به کلیت دوره‌های موک بدست آمد. مضمون اصلی نخست، تردید اولیه آنان و دومین مضمون اصلی، خرسندی و افسوس است که در ذیل به هریک از این موارد اشاره می‌شود.

الف) تردید اولیه

تردید، به هرنوع بلاتکلیفی، شک و ناتوانی در انتخاب و تصمیم‌گیری اطلاق می‌شود که معمولاً پیامد کمبود اطلاعات است (شفیع‌آبادی، ۱۳۹۹). از این رو به نظر می‌رسد شناخت هر چه بیشتر نسبت به اقتضائات و کیفیت دوره‌های متنوع موک (قبل و پس از حضور در آن) و تعریف دقیق و صحیحی از مفاهیم، ویژگی‌ها، مزایا و مشکلات آن، می‌تواند در کاهش تردیدهای پیش‌رو موثر باشد و بینش مثبت‌تری را در فراگیران ایجاد نماید. نمونه مصادیق مربوط به هر یک از تم-های فرعی این بخش در ادامه ذکر شده است.

- سردرگمی و ابهام نخستین: اطلاعاتی که از محیط به دست می‌آوریم به ما کمک می‌کنند که موقعیت فعلی خود را با تجربیات گذشته‌مان مرتبط کنیم و از این طریق، رفتار خود را متناسب با شرایط تنظیم نماییم. از جمله مضامین فرعی نخست پژوهش، سردرگمی و ابهامی بوده که اکثر فراگیران این دوره‌ها، به واسطه شناخت ناکافی نسبت به آن اشاره داشتند. برای نمونه مصاحبه‌شونده کد ۱ چنین گفت: "در عین اشتیاقی که برای گذراندن دوره‌ها داشتم برام یه مقدار گنگ و مبهم بود، از این جهت که وارد فضایی میشم که اولین بار تجربه کردم و می‌دونستم با فضای یادگیری قبلیم متفاوته." (مصاحبه‌شونده شماره ۱)

- اتوپیایی (آرمان‌شهر) از دنیای آموزش: این مضمون ناظر بر این است که افراد تصویری مثبت و دست‌یافتنی به نظام آموزشی را داشته که به دنبال ایجاد تحولات و تغییرات شگرفی در این عرصه است و کمال مطلوبی را نوید می‌دهد. مصاحبه‌شونده کد ۳ در این رابطه چنین بیان نمودند: "در حقیقت در ابتدا تعریفی که می‌شد خیلی ایده‌آلی بود و تصویری که ارائه می‌داد تصویری بود که آره موک قراره دوباره دنیای آموزشی رو

بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به...

متحول کنه. خیلی تعریف در حقیقت اتویپایی از موک کرده بود. واردش میشی خب اینقد به این تعریف همیشه بهش تکیه کرد." (مصاحبه‌شونده شماره ۳)

- ترس از تکنولوژی: مواجهه با پیچیدگی و ناشناخته‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری رایانه و سایر ابزارهای فناوریانه، یکی از مهم‌ترین علل شکل‌گیری این ترس است که بر رضایت از یادگیری‌های الکترونیکی موثر است (جعفری‌فر، خراسانی و رضایی زاده، ۱۳۹۵). در این زمینه، مصاحبه‌شونده کد ۷ چنین گفت: "قبل از اینکه ورود به دوره‌های موک داشته باشم مثل خیلی‌ها می‌ترسیدم شاید به دلیل فرهنگی که ما داریم فرقی هم نمی‌کنه در کدوم سطح باشی این رسوخ کرده در شخصیتمون بنابراین من یه مقدار هماهنگ شدن با این فضا برام سخت بود و اضطراب این رو داشتم که شاید نتونم اون طور که باید قابلیت‌هایی که در این کورس‌ها ارائه میشه رو بدست بیارم و ترس اینو داشتم شاید وقتمو هدر میدم." (مصاحبه‌شونده شماره ۷)

ب) خرسندی و اِپسین

درک سودمندی شرکت در دوره‌های آنلاین و باور به مفید بودن این دوره‌ها، احتمال پذیرش آن را افزایش داده و در بهبود میزان رضایت فراگیران موثر است (لی، هسی و ما، ۲۰۱۰). در پژوهش حاضر نیز، غالب اساتید و متخصصان پس از گذراندن دوره‌های موک تجارب خوشایندی را مطرح نمودند و از شرکت در این دوره‌ها رضایت داشتند. نگرش مثبت نسبت به قابلیت‌های موک، ارضای حس کنجکاوی و رضایت خاطر درونی از جمله تم‌های فرعی احصا شده در این بخش است که در ادامه به هر یک از این موارد اشاره می‌شود.

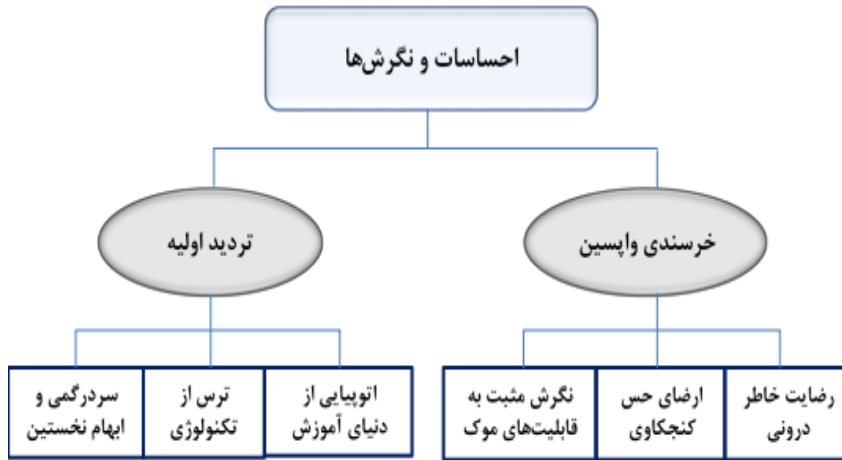
- نگرش مثبت نسبت به قابلیت‌های موک: "مثلا در حوزه پژوهش کیفی، ما دامنه چیزهایی که داریم و می‌دونیم خیلی محدوده و حتی استادیایی که این‌ها رو می‌دونن، بنابراین این‌ها هی نسل به نسل انتقال پیدا می‌کنه، بنابراین وقتی که شما وارد این فضا میشین که استادیایی میان که دانشی به شما ارائه میدن که تا به حال نمی‌دونستید برات جذابه، آره برای من هم، دید من رو نسبت به حوزه‌هایی که بودم تغییر داد. ضمن اینکه یک network خوبی برای من ایجاد کرد. با آدم‌های دیگه‌ای آشنا شدم و قابلیت شبکه‌سازی فزاینده بودنش، یعنی هر چه شما این شبکه‌ها گسترده‌تر میشه، هم‌افزایی بیشتری ایجاد می‌کنه. آره برای من خیلی خوب بود." (مصاحبه‌شونده شماره ۲)
- ارضای حس کنجکاوی: "حضور تو این دوره‌ها باعث شد که جواب بیشتر سوالامو بگیرم. می‌دونید اولش شاید برام صرف یادگیری مهم نبودش. بیشتر کنجکاو بودم. می‌خواستم ببینم حوزه‌ای که مورد علاقم هست چه محتوایی آموزش میدن؟ کدوم استاد؟ کیفیت تدریسش و شکل ارزشیابی‌ش چطوره؟. وقتی دوره رو می‌گذروندم طبیعی بود که به

¹ Lee, Hsieh & Ma

بيشتر پرسشام پاسخ داده شد و به عينه ديدم دوره از چه كيفيتى برخورداره و دوره- هاى كه شركت كردم، براى من كه خودم مدرس هستم يه الگوى خوبى بودن كه چطور در فضاي مجازى تدريس كنم و تعامل داشته باشم." (مصاحبه‌شونده شماره ۴)

- رضایت خاطر درونی: "بله همین كه با منابع جديد رشته خودم و مدرسینى با سطح تراز بالا و فراگیرانى كه اطلاعات و تجارب خودشونو به اشتراك می‌داشتن برام خيلى جالب بود و علاقه‌مند شدم به اينكه خودمو آپدیت كنم و حتى در دوره‌هاى غير از رشته خودم هم شركت كنم. قلبا از دوره‌هاى كه گذروم راضى بودم و بعد اتمام دوره تمايلم براى حضور در دوره‌هاى جديد بيشتر ميشه" (مصاحبه‌شونده شماره ۶)

شكل ۱_ برون‌داد حاصل از بيانات مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با احساسات و نگرش- هايشان نسبت به كلیت موک‌هاست.

شكل ۱. احساسات و نگرش‌ها قبل و پس از شركت در دوره‌هاى موک

۲- قابليت‌هاى عناصر برنامه درسى مبتنى بر موک

درباره‌ى عناصر يا اجزای برنامه درسى میان صاحب‌نظران برنامه‌ريزى درسى اتفاق نظر و اجماع وجود ندارد؛ اما به زعم گودلد (۱۹۸۵) چهار عنصر هدف، محتوا، روش و ارزشيائى، عناصر مشترك تملامى مدل‌هاى برنامه درسى هستند (فتحى‌واجارگاه، ۱۳۸۹). در موضوع دوم پژوهش به قابليت و فرصت‌هاى موک در مضامين اصلى چون اهداف، محتوا، روش تدریس و ارزشيائى اشاره شد و هر کدام خود شامل تم‌هاى فرعى مجزائى است كه در ادامه به آن‌ها خواهيم پرداخت.

الف) اهداف

با عنایت به نظرات مصاحبه‌شوندگان می‌توان اهداف را در دو بخش آشکار و پنهان دسته بندی کرد. اهداف آشکار شامل برقراری عدالت آموزشی، توسعه آموزش باکیفیت و اهداف پنهان مواردی چون معرفی و شهرت اساتید دوره، برندسازی (تبلیغی برای دانشگاه‌های ارائه دهنده دوره و کمپانی‌های ارائه دهنده پلت فرم های دوره) بوده است.

- امکان برقراری عدالت آموزشی: تقریباً تمامی مشارکت‌کنندگان یکی از اهداف مهم موک‌ها را فرصت برقراری عدالت آموزشی دانسته‌اند. به طور مثال: " کسانی که این تئوری‌ها رو پدید آوردند و پلت فرم‌ها رو طراحی کردند این‌ها می‌گن که ما خب هدفمون High education far all هست. آموزش عالی برای همه امکان‌پذیر بکنیم و این امکان‌پذیر کردنش این طوره که دسترسی آزاد برای همه کسانی که نمی‌تونند حضور فیزیکی داشته باشند. بنابراین اگر بخواهیم به آرمان‌ها و شعارهایی که هستش نگاه بکنیم یک چنین چیزی هست اما یه عده اومدن تعریف کردند گفتن این‌ها اهداف آشکاره." (مصاحبه‌شونده شماره ۲)

- توسعه آموزش باکیفیت: "به زعم من یکی از اهداف مهم موک‌ها اینه که آموزش باکیفیتی رو ارائه و اشاعه میده. اینکه فراگیران می‌تونند از کلاس درس بهترین استاد، بهترین و به روزترین محتوا، شیوه‌های تدریس باز و منعطف، فضای چندرسانه‌ای محیط دیجیتال استفاده کنند، این خودش مصداق کیفیت این دوره‌هاست که به واسطه موک-ها قابل عرضه هست." (مصاحبه‌شونده شماره ۷)

- معرفی و شهرت اساتید دوره: "بخشیش بر می‌گرده به اینکه کسی که اون دوره رو ارائه می‌کنه حتما باید یک منفعتی براش داشته باشه و بحث اقتصادی باشه. حتی یک Presentation برای خود استاد باشه و معروفیت جهانی برای استاد که داره پرزنت می‌کنه. یا کسانی که میان دوره‌ها رو بارگذاری می‌کنند دوره‌ها شو معمولاً کارها و کتاب‌هایی که خودشون چاپ کردند رو میان اونجا میذارن و با این کار عملاً دارن به نوعی خودشونو معرفی می‌کنند." (مصاحبه‌شونده شماره ۵)

- برندسازی (تبلیغی برای دانشگاه‌های ارائه‌دهنده دوره و کمپانی‌های ارائه‌دهنده پلت فرم‌های آن): "موک‌ها یک حالت برندسازی هم پیدا کردند. در حقیقت یک دانشگاهی که می‌خواد خودشو تبلیغ کنه می‌گه خب من دوره‌هایی مثلاً توی courser ها در حقیقت دارم ارائه می‌کنم. پس بنابراین یک هدف ظاهری داره که ایجاد عدالت آموزشیه و توسعه آموزش باکیفیت، ولی یک هدف انتفاعی هم داره که در حقیقت برندسازی هست، خودشونو برند می‌کنند. یا خیلی از اساتیدی که در حقیقت شاید شناخته شده نباشند خودشونو از طریق این موک‌ها به هزاران هزار نفر مطرح می‌کنند و حتی یه

هدف نهان دیگه بین خود پلت فرم‌های مختلف هست همون بحث رقابته که حتما بین این‌ها وجود داره که هر کدوم میخوان خودشونو بیشتر مطرح کنند." (مصاحبه‌شونده شماره ۶)

ب) محتوا

یکی از الزامات آموزشی مهم و کلیدی دوره‌های موک، تولید محتوای الکترونیکی است که نقش برجسته‌ای در موفقیت این دوره‌ها ایفا می‌کند و باید بر اساس استانداردها و جذابیت‌های چندرسانه‌ای ارائه شود. لذا در انتخاب دوره‌ها و تهیه محتوای الکترونیکی می‌بایست تحلیل و بررسی لازم صورت گیرد، چرا که با توجه به هزینه‌بر بودن تولید محتوای الکترونیکی، محتوایی باید تهیه شود که قابلیت استفاده برای تعداد زیادی از فراگیران را داشته باشد و از صوت و تصویر و طراحی مناسب و به طور کلی از جذابیت بالایی برخوردار باشد. در بخش محتوا، نمونه‌هایی از مصادیق مربوط به تم‌های فرعی این بخش در قسمت ذیل آورده شده است.

- تنوع در شیوه ارائه محتوا: "به اصطلاحی خودشون دارند multi media یعنی چیزهای مختلف هست. معمولا محتوا رو در قالب‌های گوناگونی ارائه می‌کنند، text هست، استاد میان درس‌ها شو در قالب سیلاب‌های کوتاه کوتاه، تو فایل PDF تبدیل می‌کنند، ویدئو هست. استاد مبحثی رو توضیح میده، گاهی اسلاید استفاده میشه در لابه لای متن‌ها تصویر استفاده میشه وگاهی اوقات شما رو ارجاع میدن به محتواهای موجود در گستره‌ی وب، یه سری هم هست که شما رو ارجاع میدن که برای مطالعه بیشتر برید لینک هم نگاه کنید این‌ها همه هست." (مصاحبه‌شونده شماره ۳)
- محتوای بروز و باکیفیت: "به نظر من محتواهایی خوبه که سازگار باشه با نیاز من مخاطب، هم نیاز علمی و هم حرفه‌ای و اینکه اون محتوا به روز باشه و از نظر من تو کورس‌هایی که گذروندم چنین چیزی رو شاهد بودم. محتواها از کیفیت بالایی برخوردار بودند و منو جذب خودشون می‌کردن. مطالبی که اساتید معرفی و تدریس می‌کردند از ورژن‌های جدید اون حوزه بود که خب این باعث میشه ما در حوزه مربوطه خودمون با جدیدترین دستاوردها آشنایی پیدا کنیم و آموزششو ببینیم." (مصاحبه‌شونده شماره ۶)

پ) روش تدریس

- با عنایت به بیانات مشارکت‌کنندگان در این بخش، تم‌های فرعی چون تنوع و انعطاف - پذیری در کلاس، تعاملی و شبکه محور بودن روش تدریس، مدرس به عنوان رهبر و تسهیل‌گر دوره‌ها و ارائه آموزش قابل‌فهم شناسایی شد که در ادامه بخشی از نظرات آنان آورده شده است.
- تنوع و انعطاف‌پذیری در کلاس: "چیزی که برام جالب بود در عین پایبندی که به برنامه درسی داشتند اما از سوالات خارج از برنامه فراگیران هم استقبال می‌کردند. حداقل تو چند تا دوره‌ای که شرکت کردم دو سه تاشون اساتید خیلی شوخ طبع بودن و حضور تو

بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به...

کلاس برام لذت بخش بود. مدرس از روش‌های متنوعی استفاده می‌کرد تا موضوع رو تفهیم کنه. گاهی به ما کارگروهی ارائه می‌شد، گاهی هم تکالیف انفرادی و به این شکل کلاسو پیش می‌برد و مدیریت می‌کرد." (مصاحبه‌شونده شماره ۲)

- تعاملی و شبکه محور بودن روش تدریس: "بیشتر همیارانه است در این شبکه ارتباطی. مدرس جزئی از شبکه یادگیری است و فراگیران و مدرس دائما در تعامل با یکدیگرند و یادگیری با ارتباط معادل میشه." (مصاحبه‌شونده شماره ۴)
- مدرس به عنوان رهبر و تسهیل‌گر دوره‌ها: "رهبر آموزشی مدرس دوره هستش. به نظر من تو کورسرها و ادکس هم همین رهبر آموزشی هستش که داره حرف می‌زنه. داره نظم میده داره رهبری و هدایت می‌کنه، محتوا رو چون برای ما مشخص می‌کنه و جهت به ما میده. ایده مطرح می‌کنه یا کتاب معرفی می‌کنه، تعریف می‌کنه برای من مفاهیمو، خود به خود به ما میگه شما تو این مسیر برید اگر می‌خوااین وارد دوره بشید تو این مسیر برید مسیر من اینه. در عین حال یک فضایی به شما میده. یک یادگیری از جنس مشارکتی رو فراهم میکنه، coordinator تشویق می‌کرد که شما تجربیات خودتون رو بریز بیرون و برای ما هم بذار." (مصاحبه‌شونده شماره ۵)
- ارائه آموزش قابل‌فهم: "به جهت اینکه از بهترین اساتید در این دوره‌ها استفاده میشه، این مدرسان غالبا خودشون علاقه‌مند به موضوع هستند و دانش وسیعی تو زمینه تخصصی‌شون دارند و نظم خاصی در کارشون هست و درس‌ها رو به خوبی طراحی می‌کنند و سازمان میدن. همین به نظر من امتیاز بزرگی هست. به جهت علاقه و اشرافی که به موضوع دارند، می‌تونند به درستی دانسته‌های خودشون رو به اشتراک بذارن و آموزش قابل فهمی رو عرضه کنند." (مصاحبه‌شونده شماره ۶)

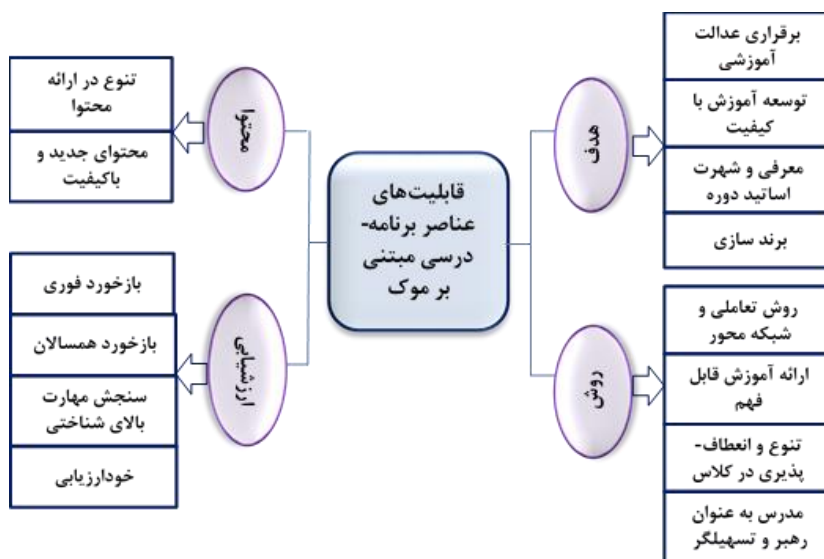
ت) ارزشیابی

بدون شک، ارزشیابی برای هر یادگیری، چه به صورت حضوری و چه آنلاین، حیاتی است و می‌تواند بر آموزش و تدریس تاثیر بگذارد. عمل ارزشیابی برای اندازه گیری فرایند و برای دسترسی به اهداف دوره انجام می‌گیرد که می‌بایست بر تعامل، ایجاد انگیزه در یادگیرندگان برای اصلاح و بهبود کیفیت تاکید کند (سراجی، معروفی و رازقی، ۱۳۹۳). دسته‌بندی تم‌های فرعی مربوط به این بخش در ادامه اشاره شده است.

- بازخورد فوری: "موک‌ها به مدد تکنولوژی و ارزیابی ماشینی امکان ارزیابی تکوینی و مرحله به مرحله رو فراهم می‌کنه. امکان این که شما فوری ببینید آیا پاسخی که دادید درست هست یا نیست توش فراهمه. اینکه معطل نمی‌مونید و اگه احیانا اشتباه کردید پاسخ صحیح رو به موقع دریافت می‌کنید و جلوی بدفهمی‌ها بلافاصله گرفته میشه" (مصاحبه‌شونده شماره ۹)

- دریافت بازخورد از همسالان: "بازخورد همسالان یکی دیگه از ابعاد داستان هست. باز یکی دیگه از ایده‌های ارزیابی بچه‌ها، هم دیگه رو ارزیابی بکنند. مثلاً فردی که مساله رو بهتر فهمیده شما رو ارزیابی بکنه. تمرینی رو که من انجام دادم یا پاسخی را که فراهم کردم هم کلاسی من هم ببینه و ارزیابی بکنه کار من رو." (مصاحبه‌شونده شماره ۸)
  - ارزیابی سطوح بالای شناختی: "تنها جایی دیدم که هم ارزشیابی آغازین داره، هم تکوینی و هم تراکمی. همچین چیزی تو دانشگاه خیلی کم پیش میاد که برامون اتفاق بیوفته. ولی خب اینجا اینجا یک تعیین سطح داره و وضعیت آدم رو شناسایی می‌کنه، به طور مستمر تکالیف داره و برای این تکالیف به شما بازخورد میدن و جنس آزمون-هاش دو حالته، تستس و تشریحی و خیلی سریع هم به شما بازخورد میدن. تیپ سوالاتشم مفهومی هست، یعنی وقتی شما می‌خوانی اون سوالو جواب بدید این جور نیست که برید و اون فیلمو بر گردونیو و بگید که مثلاً تو اون فلان سوال چه اتفاقی افتاد. تیپ سوالاتش به نظر میاد که به سطوح بالاتر شناختی نظر داره. بنابراین لازمه شما چندین بار اون فیلمو ببینی و درکش کنی تا متوجه بشی جواب‌هاشو." (مصاحبه‌شونده شماره ۵)
  - خودارزیابی: "گاهی اوقات شما دنبال این هستی که یک نمره‌ای بگیری. گاهی اوقات نه اصلاً شما میری وارد میشی و همین که وارد میشی میبینی وضعیتو، میگی اوکی من اینجا زبانم خوب نبود. نوشتار من خوب نبود. اینجا من متنی که نوشتم قابل فهم نبود. من چه جوری باید ایده‌هامو تو واژه‌های بهتر مطرح می‌کردم. بنابراین شاید باید بگیریم خودارزیابی اتفاق میوفته. یعنی به صورت غیر رسمی خود ماها داریم بازخورد رو می‌گیریم و حتی شمارو مجبور نمی‌کنند، یعنی نیرویی پشت سر شما نیست... اصلاً سنجش شاید با یادگیری قاطی شده یعنی اونجا خود سنجش همون یادگیری هست." (مصاحبه‌شونده شماره ۳)
- شکل ۲ برونداد حاصل از بیانات مصاحبه‌شوندگان در خصوص قابلیت‌های عناصر برنامه درسی مبتنی بر موک را نشان می‌دهد.

بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به...

شکل ۲. قابلیت‌های عناصر برنامه درسی مبتنی بر موک

۳- چالش‌های بکارگیری دوره‌های موک در ایران

موک‌ها به موازات امتیازات و فرصت‌هایی که برای آموزش عالی دارند، هم‌چنین دارای چالش‌ها و تهدیداتی نیز هستند. در موضوع سوم پژوهش، با تحلیل مضمون یافته‌های حاصل از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، چالش‌های فرهنگی، اقتصادی، آموزشی، اخلاقی و فنی (تم‌های اصلی این بخش از پژوهش حاضر) احصا گردید که در ادامه به هر یک از مضامین اصلی به و مضامین فرعی آن‌ها اشاره می‌شود:

الف) چالش فرهنگی

چالش‌های فرهنگی آن دسته از مسائل و مشکلاتی هستند که به ابعاد فرهنگی و اجتماعی یک جامعه از قبیل باورها، جهان‌بینی‌ها، زبان، طرز برقراری ارتباط، پیشینه‌ها، تجارب و تصویرهایی مربوط‌اند که در ارتباطات میان انسان‌ها با یکدیگر و در رابطه‌ی میان انسان‌ها با سازمان‌ها و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، شکل می‌گیرد (رحمان‌پور، لیاقت‌دار و افشار، ۱۳۹۳). مصاحبه‌شوندگان در زیر به برخی از مهم‌ترین چالش‌های فرهنگی مرتبط با این حوزه اشاره کرده‌اند که تم‌های فرعی چون وجود فرهنگ سنتی، عدم تناسب موک با شرایط فرهنگی، بومی و شخصی، ضعف مناسبات بین‌المللی را شامل می‌شود.

- وجود فرهنگ سنتی: "شاید یکی از موانع همون تجارب زیسته قبلی باشه که جلوی ما رو میگیره. تو ما هنوز فرهنگش جا نیوفتاده یه خورده برای نسل‌های ما که خیلی با

فناوری کار نمی‌کردیم غیر قابل قبوله و این هم یک فناوری جدید هستش و نه فقط خاص ایران، خیلی جاهای دنیا هستش...". (مصاحبه‌شونده شماره ۱)

- ضعف مناسبات بین‌المللی: "کشور بین‌المللی نیست. ما کارت بین‌المللی نداریم. ما شهروند محلی هستیم تا یک شهروند جهانی و این مساله ماست اونجا، شهروند جهانی می‌خواد، شهروندی که زبان بین‌المللی بفهمه. شهروندی که کارت بین‌المللی داشته باشه. شهروندی که درک و فرهنگ بین‌المللی رو بفهمه. فرهنگی که بتونه خوب ایمیل بزنه، خوب نامه بنویسه به اون استاد یا طراح دوره. این‌ها رو هنوز یه خورده باید روش کار کنیم." (مصاحبه‌شونده شماره ۲)

- عدم تناسب موک با شرایط فرهنگی، بومی و شخصی: "موک‌ها از جانب یکسری از کشورهای صاحب قدرت ارائه می‌شن ممکنه به فرهنگ ملی خیلی از کشورهایی که دارن استفاده می‌کنن از این دوره‌ها متناسب نباشه و این خودش زمینه تسلط فرهنگ برتر رو فراهم می‌کنه. این خودش می‌تونه یک تهدیدی برای کشور پذیرنده دوره‌های موک باشه، کشور ما هم می‌تونه شاملش بشه." (مصاحبه‌شونده شماره ۸)

ب) چالش اقتصادی

به منظور برگزاری نسل نوین یادگیری الکترونیکی در ایران، سرمایه‌گذاری مالی، عاملی حیاتی است و شاید جدی‌ترین چالش پیش‌روی حضور آموزش الکترونیکی در کشورهای درحال توسعه دیگر نیز، مشکلات اقتصادی باشد. با تامل در دیدگاه مصاحبه‌شوندگان پژوهش حاضر تم-های فرعی چون بالا بودن هزینه اولیه بالای تولید موک‌ها و عدم تناسب موک با مهارت‌های موردنیاز بازار کار حاصل شد.

- هزینه اولیه بالای تولید موک‌ها: "درسته ارائه دوره‌های موک ارزان و خیلی راحت در دسترس همه قرار می‌گیره اما در واقع تهیه زیر ساخت‌ها و تولید پلت‌فرم‌های موک گرون و هزینه بردارن. بخصوص در مرحله راه‌اندازی اون برای کمپانی‌هایی که این پلت‌فرم‌ها رو ارائه می‌کنن. بنابراین برای موسسات ارائه‌دهنده و سازنده موک ممکنه مشکلات اقتصادی در پی داشته باشه. تامین دستمزد مدرسین دوره موک که معمولاً از بهترین‌ها هستند و تجهیز امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در دانشگاه‌ها و موسسات آموزشی هم به مراتب هزینه زیادی رو لازم دارن که طبیعتاً با این وضع اقتصادی، چنین چیزی در سطح گسترده ممکن نیست." (مصاحبه‌شونده شماره ۷)

- عدم تناسب موک با مهارت‌های موردنیاز بازار کار: "وقتی برای یه دوره صد دلار میدی پوست خودتو میکنی که این دوره رو پاس کنی ولی وقتی دوره مفتی هست خب اوکی می‌گذرونیم، حالا این جلسه نشد، جلسه بعد. این یک خورده جنسش متفاوت میشه ولی اگر فردا به شما بگن که صنعت ایران دوره‌های COURSE رو پذیرفته. گواهی این

بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به...

دوره‌ها رو می‌پذیره بعد شما چیکار می‌کنید؟ میریم سریع این گواهی رو می‌گیریم. خب
یه خورده فرق می‌کنه. صنعت و اقتصاد ما این‌ها رو هنوز نپذیرفته و کارفرماها
اعتقادشون اینه کارآموزا که حضوری یاد میگرفتن هیچی نمی‌دونن، چه برسه به اینکه
مجازی یه مهارتی رو بخوان یاد بگیرن. البته بگم دور ها هم خیلی دوره‌های متناسبی با
دنیا کار ما نیستن فعلا و باید رفت به این سمت" (مصاحبه‌شونده شماره ۳)

پ) چالش آموزشی

منظور از چالش‌های آموزشی، چالش‌های مربوط به ابعاد یک نظام آموزشی از قبیل
محتوا، تدریس، ارزشیابی و هم‌چنین ذی‌نفعان یک نظام آموزشی به ویژه یادگیرندگان و مدرسان
است (جعفری‌فر و همکاران، ۱۳۹۵). با نظر به بیانات اساتید و متخصصان می‌توان این چالش‌ها
را در پنج مضمون فرعی ذیل دسته‌بندی نمود.

- عدم آشنایی کافی با زبان انگلیسی: "بزرگترین چالش، چالش زبان انگلیسی هست.
خیلی از بچه‌ها مون زبانشون خیلی خوب نیست که بتونند این کلاس‌ها رو متوجه بشن.
این یه سوال به وجود میاره که اگر بحث عدالت آموزشی هست آیا پشتش این نیست
که زبان انگلیسی هم بر اساس اون گسترش پیدا کنه؟ این تسلط زبان انگلیسی که حتی
مثلا دانشگاه‌های غیر انگلیسی زبان مثل هلند، آلمان به زبان انگلیسی ارائه میدن یه
جور چالش به وجود میاره که خب همه کس نمی‌تونه استفاده کنه، و صرفا کسانی که
زبان بلدند و اگر بلد نیستند باید برند زبان رو یاد بگیرند. این خب خودش چالسه
بزرگیه." (مصاحبه‌شونده شماره ۶)
- خطر زیرسوال رفتن مرجعیت اساتید: "یه تعداد زیادی از استادامون نمی‌دونند اصلا
موک چیه، استادای نسل قدیمی‌تر دانش رو یک چیزی می‌دونستند که مالکیت نسبت
به اون داشتند و در حقیقت این دانش رو ذره به ذره می‌دادند به دانشجو. در واقع فکر
اینکه امنیت شغلی و جایگاه خودشون به خطر میوفته بهش جبهه می‌گیرند و اون رو
نفی می‌کنن." (مصاحبه‌شونده شماره ۵)
- ضعف سواد فناوری کاربران: "شماری از کاربران از سواد دیجیتال پایه که لازمه و
زیرساخت کار است برخوردار نیستند. برای مثال نیروی انسانی آموزش و پرورش و
آموزش عالی در جایگاه آموزش‌دهنده مهارت‌ناچیزی در برابر یادگیرندگان و کار با
پلتفرم‌ها دارند. و همین توازن یک کار مشارکتی را بهم می‌زند. اقتضای فن‌آوری این
است که هرروز گسترش پیدا می‌کند و کاربردهای تازه‌ای را ارائه می‌دهد در حالی که
دست‌اندرکاران این حوزه هنوز در به‌کارگیری نمونه‌های گذشته و پیشین مهارت
شناخت و تسلط کافی ندارند." (مصاحبه‌شونده شماره ۸)

- نبود مدرسان پذیرفته در سطح جهانی: "نکته جالبی که برای من وجود داشت، استادی که ارائه میدن، سبک ارائه آن‌ها جالبه، قدرت بیان خوبی دارن همشون، جذب می‌کنند. این جور نیست که بگیم یه استاد ضعیفی داره این کارو میکنه و خسته بشی از حرف زدنش، خیلی پرانرژی هستند. از زبان بدن خوبی برخوردارند. اما متأسفانه در کشور ما اساتیدی که در سطح بین‌المللی قبولشون داشته باشن و متناسب با استانداردهای جهانی باشه هنوز وجود نداره یا تعدادشون حداقله و خیلی راه هست تا خودمونو هماهنگ کنیم با این استانداردها. خب این می‌تونه یه ضعف باشه برا ما." (مصاحبه‌شونده شماره ۳)

- کم‌توجهی به اعتبار گواهی‌نامه موک‌ها: "یه مسئله‌ای که به مراتب در کشور ما به چشم می‌خوره، این هست که شاید گواهی‌هایی که به واسطه این دوره‌ها دریافت میشه، خیلی ارزش‌چندانی از جانب دانشگاه‌ها و موسسات آموزشی ما ندارند و تا می‌فهمن که برای مثال این مدارک از یه دوره مجازی دریافت شده، خیلی جدی نمیگیرن و شک میکن به صحتش. این نگاه در واقع اعتبار آموزش‌هایی که منوط به دریافت اون گواهی میشه رو زیر سوال می‌بره. اخیرا شرایط بهتر شده و نگاه‌ها یه کم تغییر کرده." (مصاحبه‌شونده شماره ۱)

ت) چالش اخلاقی

چالش‌های اخلاقی چالش‌هایی هستند که به عدم رعایت اصول اخلاقی برای احترام به حقوق سایر کاربران آموزش الکترونیکی مربوط می‌شوند. در این بخش تم‌های فرعی چون رعایت نکردن قانون کپی‌رایت و امکان تقلب در آزمون و اخذ مدرک شناسایی شد که مصاحبه‌شوندگان شماره ۲ و ۶ این موارد را مورد تاکید قرار دادند.

- امکان تقلب در آزمون و اخذ مدرک: "امنیت وجود نداره و امکان تقلب هست توش. ما همین جا تو آموزش و پرورش یک پلت فرم داریم که دوره‌های مجازی رو داره برگزار میکنه ولی عملا به یه بازاری تبدیل شده. یه بازاری که یه عده‌ای دارن سود میبرن. عملا معلمان آموزش نمی‌بینند ولی گواهی رو دارن میگیرن. باید رو چالش‌های اخلاقی وقت بگذاریم تو فرهنگ ایرانی این رو حل کرد. که انگار که زرنگی رو تو این میدونن که گواهی رو بگیرن بدون اینکه یادگیری واقعا اتفاق بیوفته و خب وقتی جامعه هم از شما مهارت نمیخواه عملا اون گواهی هم برای اینکه شما به هدفتون برسید کفایت میکنه." (مصاحبه‌شونده شماره ۲)

- رعایت نکردن قانون کپی‌رایت: "شاید تو ایران ما به منابع خیلی راحت‌تر به دلیل اینکه قانون کپی‌رایت رو رعایت نمی‌کنیم دسترسی داشته باشیم. ماها خیلی به مسائل حقوقی مثل اینکه آیا اجازه تکثیر و نشر و مطالب دیجیتالو داشته باشیم توجهی نداریم

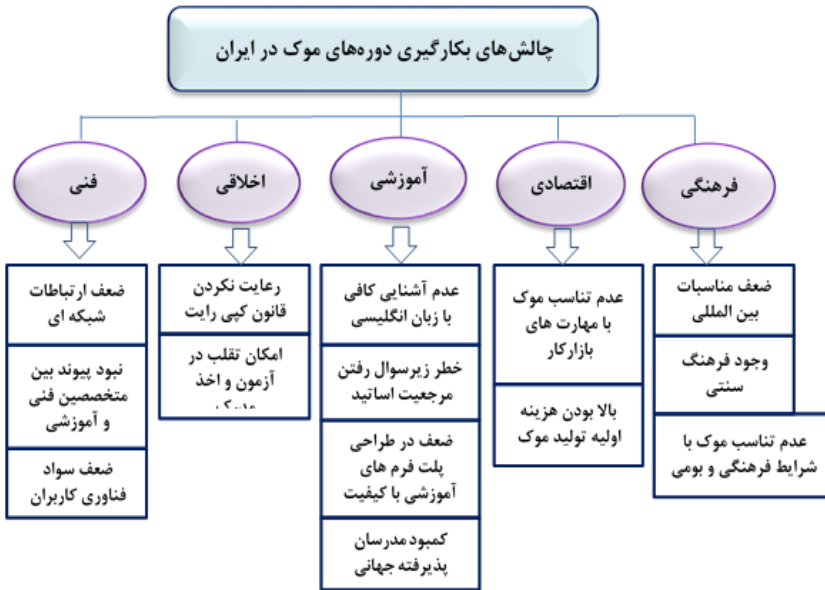
بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به...

و خب این یه چالش اخلاقیه مهمی هست که لزوم توجه به اون احساس میشه. " (مصاحبه‌شونده شماره ۴)

ث) چالش فنی

چالش‌های فنی، چالش‌هایی هستند که کشورهای جهان سومی در مرحله آمادگی و تصمیم‌گیری برای پیاده‌سازی آموزش‌های الکترونیکی با آن مواجه می‌شوند. این چالش‌ها در حقیقت ناشی از ناکافی بودن زیرساخت‌های فنی، فناوریک و مبنایی لازم برای پیاده‌سازی این جنس از آموزش‌ها هستند (ملک‌محمدی فرادنبه، شیروانی، خالوزاده و ملک‌محمدی، ۱۳۹۳). در ادامه به تعدادی از این چالش‌ها در کشورمان اشاره می‌شود.

- ضعف ارتباطات شبکه‌ای: "تو کشور ما از یه جهت چالش پهنای باند هست که بعد فنی قضیه هست و توی کشورهایی که سرعت اینترنت پایینه ممکنه خیلی به راحتی در دسترس نباشه و چالش مهمی می‌تونه باشه. که خب تو آپلود و بارگذاری محتواهای مجازی ما رو با مشکل مواجه میکنه." (مصاحبه‌شونده شماره ۹)
- ضعف در طراحی پلت‌فرم‌های آموزشی باکیفیت: "اینکه شما موفق بشی پلت فرمی رو طراحی کنی در سطح پلت فرم‌هایی که نام برده شد و در سطح جهانی کار می‌کنند خب ما فعلا فاصله داریم از لحاظ کیفیت و این خب جزو مشکلات مهم ما محسوب میشه." (مصاحبه‌شونده شماره ۱)
- نبود پیوند بین متخصصین فنی و آموزشی: "هنوز طراحان برجسته برای ارائه پلت فرم-ها در سطح جهانی در کشور ما نیست. که این مشکل مهندسین ماست که هنوز المان‌ها و فاکتورهای استاندارد طراحی نرم‌افزار رو یاد نگرفتند. هر کی داره کار خودشو میکنه، لازمه که مدرسان و مهندسان با هم متحد بشن و پلت‌فرم‌ها و برنامه‌هایی مورد قبول در سطح جهانی ارائه بدهند. متخصصین فنی ما هنوز چنین نیازیو احساس نکردن." (مصاحبه‌شونده شماره ۶)
- کمبود تجهیزات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری: "اگر قرار هست این آموزش‌ها رشد کنه و هم از نظر کمی و هم کیفی به سطح قابل قبولی برسه، لازمه که ادوات و شرایط کار هم مهیا باشه، نمیشه ما آغوشمونو به روی این جنس از آموزش‌ها بازکنیم اما زمینه فراهم نباشه. تامین تجهیزات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و توجه به کیفیتشون یکی از مهم-تریناست. نمی‌شه از امکانات حداقلی محروم باشیم و امیدم به رشد و گسترش موک در نظام آموزش عالیمون باشه..." (مصاحبه‌شونده شماره ۸)

شکل ۳. چالش‌های بکارگیری دوره‌های موک در ایران

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر درک و شناخت درستی از زوایای مختلف موک‌ها، آن هم با نگاه تیزبین اساتید حوزه علوم تربیتی بوده است، در همین راستا، مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختاریافته انجام شد. دیدگاه‌های طرح شده از جانب اساتید مورد نظر تحقیق حاضر، هم صریح و انتقادی است و هم با اشراف و تجربه‌ای که به حوزه تدریس دارند، نمونه‌های ملموس و مصادیقی را مطرح نمودند و تلاش شده تا خلاهای پژوهشی موجود در این بخش را بررسی و پیشنهادهای جهت بهبود و توسعه آن ارائه نماید. یافته‌های پژوهش حاضر شامل سه موضوع اصلی (بیان احساسات و نگرش‌ها، قابلیت‌های برنامه درسی مبتنی بر موک و چالش‌های برگزاری موک در ایران) بوده است.

در خصوص احساسات و نگرش مشارکت‌کنندگان از شرکت در دوره‌های موک به عنوان موضوع نخست پژوهش، دو تم اصلی و شش تم فرعی شامل تردید اولیه (سردرگمی و ابهام نخستین آنان از نسل نو یادگیری الکترونیکی، اتوپیایی از دنیای آموزش و ترس از تکنولوژی) و خرسندی و اپسین (نگرش مثبت نسبت به قابلیت‌های موک، ارضای حس کنجکاوی و رضایت خاطر درونی) احصا گردید که با بخشی از نتایج پژوهش‌هایی چون عبدالمسکود (۲۰۱۹)؛

بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به...

باشکرت، آکان اوزبک و زواسکی رکت^۱(۲۰۱۷)؛ اسپینادلگادو، گارسایانو و زوریو گریم^۲(۲۰۱۶) و هیو و چونگ^۳(۲۰۱۴) همسو می‌باشد. در تبیین یافته‌های پرسش نخست می‌توان گفت، ناهمسانی بین نگرش مشارکت‌کنندگان قبل و پس از حضور در موک‌ها به چشم می‌آید. به طور مثال ترس از تکنولوژی و یا سردرگمی و ابهام نخستین به نگرش مثبت و رضایت درونی انجامید. یکی از اهداف پژوهشگران تحقیق حاضر نیز تلاش در راستای ایجاد تصویر مثبت ذهنی برای مخاطبان این پژوهش بوده است؛ به گونه‌ای که تریدها و پیش فرض‌ها اولیه افراد را به سمت و سویی هدایت نماید که نه تنها مانع از حضور فراگیران در این دوره‌ها نشده بلکه منتهی به یک اقدام عملی (ثبت نام و شرکت در موک‌ها) شود.

در زمینه قابلیت‌های عناصر برنامه درسی موک به عنوان محور و موضوع دوم پژوهش، در مجموع چهار تم اصلی و ۱۴ تم فرعی شناسایی شد. در بخش اهداف، فرصت‌هایی چون برقراری عدالت آموزشی، توسعه آموزش باکیفیت، معرفی و شهرت اساتید دوره، برندسازی ذکر شد. محتوای جدید و باکیفیت و نیز تنوع در شیوه ارائه محتوا از جمله قابلیت‌های این بخش در تجربه اساتید و متخصصان معرفی شد. در بخش روش تدریس تجربیات صاحب‌نظران بیانگر تنوع و انعطاف‌پذیری در کلاس، مدرس به عنوان رهبر و تسهیل‌گر دوره‌ها، ارائه آموزش قابل‌فهم و تعاملی و شبکه محور بودن روش تدریس بوده که می‌تواند به بهبود یادگیری فراگیران منجر - شود. از جمله قابلیت‌های اشاره شده در تجربیات صاحب‌نظران در بخش ارزشیابی شامل ارزیابی مهارت‌های بالای شناختی، ارزشیابی از طریق همسالان، خود ارزیابی و نیز ارائه بازخوردهای فوری است که به فرد امکان اصلاح نقایص موجود در یادگیری به شکلی سریع را می‌دهد و یادگیری به شکل صحیح را فراهم می‌آورد که در پژوهش‌هایی چون اسمریتی و کومار^۴(۲۰۲۱)؛ عبدالمسکود (۲۰۱۹)؛ وانگ، اندرسون و چن^۵(۲۰۱۸) و غلام‌پور و همکاران (۱۳۹۸) نیز به این موارد اشاره شده و با نتایج یافته‌های ایشان همخوانی دارد.

در رابطه با چالش‌های به‌کارگیری دوره‌های موک در ایران به عنوان سومین موضوع پژوهش حاضر، پنج تم اصلی (چالش‌های فرهنگی، اقتصادی، آموزشی، اخلاقی و فنی) و ۱۶ تم فرعی با در نظر گرفتن شرایط زمینه‌ای و بومی کشورمان بدست آمد. از مقایسه نتایج این بخش از پژوهش با پژوهش‌های پیشین می‌توان چنین نتیجه گرفت که یافته‌ها در این زمینه نامتوازن بوده و تعدادی از چالش‌ها در مطالعات قبلی بیشتر مورد تاکید قرار گرفته و شناسایی شده‌اند. به طور مثال در عین توجه جدی که به وجوه فنی، ساختاری و ضعف ارتباطات شبکه‌ای در

¹ Bozkurt, Akgün-Özbek & Zawacki-Richter

² Ospina-Delgado, García-Benau, A., Zorio-Grima

³ Hew & Cheung

⁴ Smriti & Kumar

⁵ Wang, Anderson & Chen

پژوهش‌هاى قبلى چون اسمريتي و كومار (۲۰۲۱)؛ ذولكفلى و همكاران (۲۰۲۰) و زين‌آبادى و موسوى‌اميرى (۱۳۹۶) شده است، به چالش‌هاى فرهنگى و اخلاقى كمتر توجه شده و يا بعضا نديده انگاشته شد و اين نگاه نامتوازن مى‌تواند سبب بروز اشكالات و نارسايى‌هاى در بكارگيرى موک‌ها در آموزش‌هاى عالي شود. با توجه به اينکه چالش‌هاى فرهنگى و اخلاقى به عنوان يکى از مضامين اشاره و احصا شده از جانب مشارکت‌کنندگان اين پژوهش بوده است، لزوم به‌کارگيرى تدابير و راهکارهاى جهت بهبود فرهنگ و هنجارهاى اخلاقى آموزش‌هاى الکترونيکى احساس مى‌شود، چرا که در غير اين صورت انتظار چندانى از تاثيرگذارى و موفقيت اين آموزش‌ها نمى‌توان داشت.

هم‌چنين مشابه پژوهش دوهرتى، هاربوت و شارما^۱ (۲۰۱۵)، چالش‌هاى آموزشى با مضامينى چون عدم آشنايى كافى با زبان انگليسى، خطر زيرسوال رفتن مرجعيت اساتيد، نبود مدرسان قابل‌قبول در سطح جهانى، ضعف در طراحى پلت فرم‌هاى آموزشى باکيفيت و کم توجهى به اعتبار گواهى‌نامه موک‌ها بيشترين سهم را از خلال چالش‌هاى احصا شده اين پژوهش داشته است. در اين رابطه، به نظر مى‌رسد عدم آشنايى كافى به زبان انگليسى از جمله دلایل اصلى عدم اقبال به اين آموزش‌ها در کشور ما نسبت به ساير کشورها بوده است و اگر بناست اين آموزش‌ها در آينده به صورت پرننگ‌ترى در نظام آموزش‌هاى عالي و حتى در آموزش و پرورش ما به کارگرفته شود، لزوم بازاندیشى و تمهيد برنامه‌اى جهت تقويت زبان انگليسى به عنوان زبان رايج بين‌المللى در مدارس کشورمان به ويژه در دوره تحصيلى ابتدايى احساس مى‌شود تا امکان آشنايى حداقلى نسبت به پلت فرم‌ها و فضاى آموزشى اين دوره‌ها داشته باشند و يا سازو کارهاى براى پشتيبانى فنى موک‌ها جهت دسترسى به ترجمه آسان محتواهاى آموزشى موک‌ها به صورت آنلاين وجود داشته باشد تا بتوان طيف گسترده‌ترى از فراگيران به سهولت از دوره‌هاى باکيفيت موک استفاده نمايند.

در مقايسه با مطالعات كمى و كيفى پيشين در زمينه موک‌ها مى‌توان گفت، پژوهش حاضر نتايج تحقيقات گذشته را تکرار نموده است؛ اما در عين حال تحقيق حاضر مکمل تحقيقات پيشين نيز بوده و به عوامل بيشترى در مقايسه با تحقيقات گذشته اشاره کرده است. نخست به بيان احساسات و نگرش‌هاى مشارکت‌کنندگان در خصوص کليت موک‌ها قبل و پس از شرکت در اين دوره‌ها پرداخته است که در مقايسه با مطالعات پيشين که بيشتر به فرصت‌ها و چالش‌هاى موک توجه نمودند (اسمريتي و كومار، ۲۰۲۱؛ ذولكفلى و همكاران، ۲۰۲۰؛ بيسواس و سرکار، ۲۰۲۰؛ کاتور، ۲۰۱۹؛ بول و آندرياسن، ۲۰۱۸؛ آل عمرانى و همكاران، ۲۰۱۷؛ شيخ و

¹ Doherty, Harbutt & Sharma

² Biswas & Sarkar

³ Kaur

⁴ Buhl & Andreasen

بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان علوم تربیتی نسبت به...

گوپتا؛ ۲۰۱۷؛ غلام‌پور و همکاران، ۱۳۹۸، جعفری و همکاران، ۱۳۹۷؛ مطور و همکاران، ۱۳۹۶ و زین‌آبادی و موسوی‌امیری، ۱۳۹۶)، جنبه‌ای تازه و نوآورانه است. در این تحقیق در باب شناسایی فرصت‌های موک به مولفه‌های اصلی برنامه درسی (هدف، محتوا، روش و ارزشیابی) توجه شد که در اکثر پژوهش‌های قبلی اغلب به صورت پراکنده به این قابلیت‌ها پرداختند. هم-چنین با توجه به تاثیر قابل توجهی که شرایط زمینه‌ای بر روی چگونگی کاربرد موک‌ها در محیط‌های مختلف دارند، تفاوت دیگر یافته‌های این تحقیق با تحقیقات مشابه این است که چالش‌های یادشده را به صورت بومی و با در نظر گرفتن شرایط زمینه‌ای کشورمان بررسی نموده و به شناسایی چالش‌های برگزاری دوره‌های موک در ایران پرداخته است.

در انتها، این بررسی حاکی از آن است که موک‌ها، همانند هر نوآوری آموزشی، هم نقاط قوت و هم نقاط ضعف خاص خود را دارند و این ذات علم و نوآوری‌های علمی است. نظام آموزشی الکترونیکی که موک‌ها به عنوان نسل جدیدی از آن محسوب می‌شود، دارای ابعاد و اجزا پیچیده است که کارایی آن مستلزم شناخت دقیق این ابعاد و یک طراحی اولیه مناسب است و استفاده صحیح از آن می‌تواند در غنای فرایند یاددهی و یادگیری به ویژه در دانشگاه‌ها موثر باشد. لذا باید با در نظر گرفتن زوایای پیدا و پنهان این آموزش‌ها، توجه به فرصت‌ها و کاهش و رفع چالش‌های درونی و بیرونی موجود، از آن بهره برد. بنابراین عاقلانه آن است که در انتخاب، پذیرش، کاربست یا اجرا و نهادینه‌سازی موک‌ها در آموزش عالی، جنبه‌های مثبت و منفی آن‌ها در نظر گرفته شده، موک‌ها با بستر یا محیط آموزشی کاربر سازگار شود، و به عنوان مکمل انواع دیگر آموزش، و نه به جای آن‌ها، استفاده شوند.

---

¹ Sheikh & Gupta

منابع

Abdel-Maksoud, N. F. (2019). Factors Affecting MOOCs' Adoption in the Arab World: Exploring Learners' Perceptions on MOOCs' Drivers and Barriers. *Higher Education Studies*, 12(11), 164-177.

Al-Fraihat, D., Joy, M., and Sinclair, J. (2020). Evaluating E-learning systems success: An empirical study. *Computers in Human Behavior*, 102, 67-86.

Ansah, R. H., Ezeh, O. V., Teck, T. S., and Sorooshian, S. (2020). The Disruptive Power of Massive Open Online Course (MOOC). *International Journal of Information and Education Technology*, 10(1).

Ashrafi, S., and Heidarnejad, F. (2021). Examining the readiness of learners to participate in mass free online courses (mock). *Information and communication Technology in Educational Sciences*, 12(1), 45-66 [in Persian].

Biswas, S., and Sarkar, M. (2020). MOOC: Challenges and Prospects in Indian Higher Education. *Journal of Information and Computational Science*, 10(2), 1015-1024.

Bozkurt, A., Akgün-Özbek, E. and Zawacki-Richter, O. (2017). Trends and Patterns in Massive Open Online Courses: Review and Content Analysis of Research on MOOCs (2008-2015). *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 18(5), 118-147.

Buhl, M., and Andreasen, L. B. (2018). Learning potentials and educational challenges of massive open online courses (MOOCs) in lifelong learning. *International Review of Education*, 64(2), 151-160.

Chenari, Z., Rezaizadeh, M., Mohammadi Eliasi, Q., and Bandali, B. (2019). Identifying and explaining solutions to improve the organizational coaching process. *Journal of Career and Organizational Counseling*, 12(45), 177-200 [in Persian].

Doherty, I., Harbutt, D., and Sharma, N. (2015). Designing and Developing a MOOC. *Med.Sci.Educ*, 25,177-181.

Doo, M. Y., Tang, Y., Bonk, C. J., and Zhu, M. (2020). MOOC instructor motivation and career development. *Distance Education*, 41(1), 26-47.

Dortaj, F., Zarei Zavaraki, E., and Aliabadi, K. (2016). Designing and validating a mock-based distance learning model for students. *Journal of Educational Psychology*, 13(44), 108-83 [in Persian].

El Emrani, S., El Merzouqi, A., and Khaldi, M. (2017). The MOOC: Challenges and Opportunities from a Pedagogical View. *International Journal of Computer Applications*, 975, 25-29.

Fathi Vajargah, K. (2013). *Basic principles and concepts of curriculum planning*. Tehran: Elm Ostadan Publications [in Persian].

Feng, Y., Cheng, Y., Wang, G., Xu, X., Han, H., and Wu, R. (2020). Radar Emitter Identification under Transfer Learning and Online Learning. *Information*, 11 (1): 15.

Gholampour, M. Rostami-Nejad, M., and Pourshafi, H. (2018). Identifying the key success factors of MOOC courses: a synthesis based on Roberts' model. *Curriculum Research*, 9(2), 139-162 [in Persian].

Hew, K. F., and Cheung, W. S. (2014). Students' and instructors' use of massive open online courses (MOOCs): Motivations and challenges. *Educational research review*, 12, 45-58 .

Jafari, E., Fathi Vajargah, K., Arefi, M., and Rezai-zadeh, M. (2017). Explaining the strategies of dealing with "mocks" in the curriculum of higher education. *Information and Communication Technology in Educational Sciences*, 8(4), 105-85 [in Persian].

Jafari, E., Fathi Vajargah, K., Arefi, M., and Rezai-zadeh, M. (2017). Identifying the strengths, weaknesses, opportunities and threats of MOC-based curricula in Iran's higher education. *Journal of Educational Technology*, 13(2), 281-269 [in Persian].

Jafarifar, Z., Khorasani, A., and Rezai-zadeh, M. (2015). Identifying and ranking the challenges of learners in virtual training and improvement of human resources (case study: Shahid Beheshti University). *Journal of Educational Technology*, 11(2), 104-85 [in Persian].

Kendrick, C. L., and Gashurov, I. (2013). Libraries in the Time of MOOCs.

Khanifar, H., and Moslemi, N. (2017). *Principles and basics of qualitative research methods*. Tehran: Negha Danesh Publications [in Persian].

King, N., and Horrocks, C. (2010). *Interviews in qualitative research*. Sage, London.

Lee, Y.H., Hsieh, Y. CH., and Ma, CH.Y. (2010). A model of organizational employees' e-learning systems acceptance. *Knowledge- Based Systems*, 24(12), 768-785.

Lewin, T. (20 February 2013). *Universities Abroad Join Partnerships on the Web*. New York Times. Retrieved 6 March 2013.

Majidi, A. (1388). E-learning: history, features, infrastructure, and obstacles. *Book Quarterly*, 2(78), 9-26 [in Persian].

Malek-Mohammadi-Faradanbeh, M., Shirvani, Z., Khaluzadeh-Mobarakeh, S., and Malek-Mohammadi, M. (2014). Challenges of implementing e-learning in developing countries. The second international conference on managing challenges and solutions, Shiraz, Hamish Nagar Scientific Conference Center [in Persian].

Motavar, M., Aliabadi, Kh., Mazini, N., Delavar, A., and Nili Ahmedabadi, M. (2016). A critical introduction to "Mass Free Online Courses (MOCs)". *Critical Research Journal of Humanities Texts and Programs*, 17(6), 147-173 [in Persian].

Ospina-Delgado, J., García-Benau, A., Zorio -Grima, A. (2016). Massive Open Online Courses for IFRS education: a point of view of Spanish Accounting Educators, *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 228, 356– 361.

Parry, M. (2013). Competency-based education advances with US approval of program. *The Chronicle of Higher Education*, 1.

Rahmanpour, M., Liaqatdar, M., and Afshar, E. (2014). Cultural-social challenges and human resources of Iran's higher education in the dimension of information technology development (a comparative study in the world's higher education systems). *Quarterly Journal of Culture-Communication Studies*, 10(2), 181-151 [in Persian].

Raufelder, D., Nitsche, L., Breitmeyer, S., Keßler, S., Herrmann, E., and Regner, N. (2016). Students' perception of "good" and "bad" teachers—Results of a qualitative thematic analysis with German adolescents. *International Journal of Educational Research*, 75, 31-44.

Samim, A. (2018). Utilization of MOOCs Platform for E-Learning Environment in Higher Education: A Study. In *Library and Information Science in the Age of MOOCs* (pp. 117-131). IGI Global.

Seraji, F., Maroufi, Y., and Razaghi, T. (2013). Identifying the challenges of evaluating students' learning in Iran's higher education system. *Educational Measurement and Evaluation Studies*, 4(5), 33-54 [in Persian].

Shafi Abadi, A. (2019). *Academic and career guidance and counseling (concepts and applications)*. Tehran: SAMT Publication [in Persian].

Sheikh, T. H., and Gupta, R. (2017). Opportunities and Challenges of MOOCs: Perspectives from India. *International*

Conference on Next Generation Computing and Information Systems (ICNGCIS), 168-170.

Smiriti, A., and Kumar, R. (2021). A SWOT analysis of MOOC on management education teaching. *International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRT)*, 9(2), 5024-5030.

Sun, P. C., Tsai, R. J., Finger, G., Chen, Y. Y., and Yeh, D. (2008). What Drives a Successful e-Learning? An Empirical Investigation of the Critical Factors Influencing Learner Satisfaction. *Computers and Education*, 50(4), 1183-1202.

Wang, Z., Anderson, T. and Chen, L. (2018). How Learners Participate in Connectivist Learning: An Analysis of the Interaction Traces From a cMOOC. *International Review of Research in Open and Distributed Learning Journal*, 19(1), 44-67.

Yousefi-Nojokambari, Z., and Mahmoudi, M. (2019). The role of mocks on learner retention in the electronic learning environment. *Studies and Research in Behavioral Sciences*, 2(3), 50-56 [in Persian].

Zain-Abadi, H., and Mousavi-Amiri, T. (2016). A reflection on MOC courses in Iran's higher education system; Challenges and solutions. *Journal of Innovation and Value Development*, 6(12), 41-56 [in Persian].

Zarghami, S. (2016). Analysis and evaluation of the nature of virtual communication between teachers and learners in the new generation of e-learning: a case study of mocks. *Basics of Education*, 7(2), 25-36 [in Persian].

Zulkifli, N., Hamzah, M. I., and Bashah, N. H. (2020). Challenges to teaching and learning using MOOC. *Creative Education*, 11(3), 197-205.